

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

यदुभौ विमुच्याति॒थं गृह्णीयाद्य॒ज्ञं विच्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य
यथानांगतायाति॒थं क्रियते ताद्वगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनङ्घान्वत्यविमुक्त
अन्योऽथाति॒थं गृह्णाति॒ युज्ञस्य॒ सन्तत्यै॒ पत्युन्वारंभते॒ पक्षी॒ हि॒
पारीणह्यस्येशो॒ पक्षियैवानुमतं॒ निर्वपति॒ यद्वै॒ पक्षी॒ युज्ञस्य॒ करोति॒
मिथुनं॒ तदथो॒ पक्षिया॒ एव॒ (१)

एष युज्ञस्यान्वारम्भोऽनंवच्छित्यै॒ यावद्विवै॒ राजानुचरैरागच्छति॒
सर्वेभ्यो॒ वै तेभ्यं॒ आति॒थं क्रियते॒ छन्दांसि॒ खलु॒ वै सोमस्य॒
राज्ञोऽनुचराण्यग्रेराति॒थ्यमसि॒ विष्णवे॒ त्वेत्याह॒ गायत्रिया॒ एवैतेन॑
करोति॒ सोमस्याति॒थ्यमसि॒ विष्णवे॒ त्वेत्याह॒ त्रिष्टुभं॑ एवैतेन॑
करोत्यतिंथेराति॒थ्यमसि॒ विष्णवे॒ त्वेत्याह॒ जगत्यै॒ (२)

एवैतेन॑ करोत्यग्नये॑ त्वा॒ रायस्पोषदान्त्रे॒ विष्णवे॒ त्वेत्याहानुष्टुभं॑
एवैतेन॑ करोति॒ श्येनाय॑ त्वा॒ सोमभृते॒ विष्णवे॒ त्वेत्याह॒ गायत्रिया॒
एवैतेन॑ करोति॒ पञ्च॑ कृत्वो॒ गृह्णाति॒ पञ्चाक्षरा॒ पङ्किः॒ पाङ्को॒ युज्ञो॒
युज्ञमेवाव॑ रुन्धे॒ ब्रह्मवादिनो॒ वदन्ति॒ कस्माऽसुत्याद्वायत्रिया॒ उभयतं॑
आति॒थ्यस्य॑ क्रियतु॒ इति॒ यदेवादः॒ सोममा॒ (३)

अहरत्स्माद्वायत्रिया॒ उभयतं॑ आति॒थ्यस्य॑ क्रियते॒
पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च॑ शिरो॒ वा॒ एतद्युज्ञस्य॒ यदाति॒थ्यं॑ नवंकपालः॒

पुरोडाशो भवति तस्मांन्नवधा शिरो विष्णूतन्नवंकपालः पुरोडाशो
भवति ते त्र्यस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमेन सम्मितास्तेजस्त्रिवृतेजं
एव यज्ञस्य शीरुषं दंधाति नवंकपालः पुरोडाशो भवति ते
त्र्यस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्धै (४)

प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमंभिपूर्वं यज्ञस्य शीरुषं दंधाति
प्रजापतेर्वा एतानि पक्षमाणि यदंश्वाला ऐक्षवी तिरश्ची
यदाश्वालः प्रस्तुरो भवत्यैक्षवी तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्छक्षुः
सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावंमादन्ते
देवाः कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मेन कुर्वतेति ते
कार्ष्ण्यमयाऽन्परिधीन् (५)

अकुर्वत तैर्वै ते रक्षाङ्गस्यपाप्नत यत्कार्ष्ण्यमयाः परिधयो
भवन्ति रक्षसामपहत्यै सङ्गस्परशयति रक्षसामनन्वचाराय
न पुरस्तात्परिं दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षाङ्गस्यपुहन्त्युद्घर्वे
समिधावा दंधात्युपरिष्ठादेव रक्षाङ्गस्यपहन्ति यजुषान्यां तृष्णीमन्यां
मिथुनत्वाय द्वे आ दंधाति द्विपाद्यजंमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो
वदन्ति (६)

अग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते नाग्न्य
इति यदुग्नावग्निं मथित्वा प्रहरति तेनैवाग्नयं आतिथ्यं क्रियते-
जथो खल्वोहुरग्निः सर्वा देवता इति यद्विरासाद्याग्निं मन्थति

हृव्यायैवासंन्रायु सर्वा देवता जनयति॥ (७)

पविंया एव जगत्या आ त्रिवृद्धै पंशुधीन वंदन्त्येकचत्वारिंशत्ता॥७॥ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्ते-
८(१)न्योन्यस्मै ज्यैष्यायातिष्ठमानाः पश्चथा व्यक्तामन्त्रग्निर्वसुभिः
सोमो रुद्रैरिन्द्रो मुरुद्विर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वदैवस्ते-
९मन्यन्तासुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रघ्यामो यन्मिथो विप्रियाः
स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः समवद्यामहै ताभ्यः स
निरक्रच्छाद्यः (८)

नः प्रथमो८(१)न्योन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्रिणां
प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमार्च्छति यत्तानूनन्त्र॑ समवद्यति
भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति पश्च
कृत्वोऽवं द्यति पश्चथा हि ते तथसमवद्यन्ताथो पश्चाक्षरा पङ्किः
पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवावं रुन्ध आपतये त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो
वै (९)

आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतयु इत्याहु मनो
वै परिपतिर्मनं एव प्रीणाति तनूनन्त्रु इत्याहु तनुवो हि
ते ताः समवद्यन्त शाकुरायेत्याहु शक्तयै हि ते ताः
समवद्यन्त शक्मन्त्रोजिष्ठायेत्याहौजिष्ठ॑ हि ते तदात्मनः
समवद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्टमित्याहानाधृष्टुं ह्येतदनाधृष्टं
देवानामोजः (१०)

इत्याहौ देवानाऽहूं ह्यैतदोजोऽभिशस्ति पा अनभिशस्ते न्यमित्याहार्था
ह्यैतदं नभिशस्ते न्यमनु मे दीक्षां दीक्षापर्तिमन्यतामित्याह
यथायुजुरेवैतद् घृतं वै देवा वज्रं कृत्वा सोमं मघन्नन्तिकमिंवु खलु
वा अस्यैतचरन्ति यत्तानून्नेण प्रचरन्त्युः शुरः शुस्ते देव सोमा
प्यायतामित्याहू यत् (११)

एवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेना प्याययुत्या
तुभ्युमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्रं च सोमं
चा प्याययुत्या प्यायय सखीन्द्यन्या मेधयेत्याहुर्त्विजो वा अस्य
सखायुस्तानेवा प्याययति स्वस्ति तै देव सोम सुत्यामशीय (१२)

इत्याहाऽशिषेमेवैतामा शास्ते प्र वा एतैऽस्माल्लोकाच्यवन्ते
ये सोमं माप्याययन्तरिक्षदेवत्यो हि सोम आप्यायित एष्टा
रायः प्रेषे भग्नायेत्याहू द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिल्लोके
प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा बिभ्यते ऽग्निं
प्राविंशन्तस्मादाहुरुग्निः सर्वा देवता इति ते (१३)

अग्निमेव वरुथं कृत्वा सुरानभ्यं भवन्नग्निमिंवु खलु वा एष प्र
विंशति योऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्ये भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीक्षयो पाति प्रजामवान्तरदीक्षयो
सन्तरां मेखलाऽ समायच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तस्व्रतो
भवति मदन्तीभिर्मार्जयते निर्ह्याग्निः शीतेन वायति समिञ्च्यै या
ते अग्ने रुद्रिंया तु नूरित्याहू स्वयैवैनदेवतोया ब्रतयति सयोनित्वायु

शान्त्यै॥ (१४)

यो वा ओजं आहु यदंशीयेति तैऽग्ने एकादश च॥७॥ [२]

तेषामसुराणान्तिसः पुरं आसन्नयस्मव्यवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा जेतुन्नाशक्वन्ता उपसदेवाजिंगीषुन्तस्मादाहुर्यश्वैव वेद यश्व नोपसदा वै मंहापुरं जयन्तीति त इषुऽ समस्कुर्वताग्निमनीकुऽ सोमऽ शल्यं विष्णुन्तेजन्तन्तेऽब्रुवन्क इमामसिष्यतीति (१५)

रुद्र इत्यब्रुवन्त्रुद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव पश्नामधिपतिरसानीति तस्माद्गुद्रः पश्नामधिपतिस्ताऽ रुद्रोऽवासृजथस तिसः पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्यो-ऽसुरान्प्राणुदत्त यदुपसदं उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्त्यै नान्यामाहुतिं पुरस्ताङ्गुहयादन्यामाहुतिं पुरस्ताङ्गुहयात् (१६)

अन्यन्मुखं कुर्याथ्सुवेणाधारमा घारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै परांडनतिक्रम्य जुहोति परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदत्ते पुनरत्याक्रम्योपसदं जुहोति प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्याजित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरुपसदं उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्प्राणुदन्त याः सायऽ रात्रियै ताभिर्यथ्सायं प्रातरुपसदः (१७)

उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदत्ते याः

प्रातर्याज्याः स्युस्ताः सायं पुरोनुवाक्याः कुर्यादयांतयामत्वाय तिस्त
उपसद उपैति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति षट्थसं
पद्यन्ते पद्मा कृतवं कृत्वनेव प्रीणाति द्वादशाहीने सोम उपैति द्वादश
मासाः संवथ्सुरः संवथ्सुरमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिः सम् (१८)

पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामवान्त
कामयैतास्मिन्मे लोकेऽर्धुकङ्क स्यादित्येकमग्रेऽथ द्वावथ त्रीनथं
चतुरं एषा वा आराग्रामवान्तरदीक्षास्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्धुकं
भवति पुरोवरीयसीमवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयैतामुष्मिन्मे
लोकेऽर्धुकङ्क स्यादिति चतुरोऽग्रेऽथ त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै
पुरोवरीयस्यवान्तरदीक्षामुष्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्धुकं भवति॥ (१९)

अस्मिष्टीतिं जुहुयाथ्सायं प्रातरुपसदुक्षतुर्विंशतिः सञ्चतुरोऽग्रे षोडश च॥५॥————[३]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसद उपयन्ति तेषां य उन्नयते
हीयत एव स नोदेनेषीति सूनीयमिव यो वै स्वार्थेतां यताङ्क श्रान्तो
हीयत उत स निष्ठाय सुह वसति तस्माथ्सुकृदुनीय नापरमुन्नयेत
द्वधोन्नयेतैतद्वै पशुना रूप रूपेणैव पशुनवं रुन्धे (२०)

यज्ञो देवेभ्यो निलायतु विष्णु रूपं कृत्वा स पृथिवीं प्राविशत्तं
देवा हस्तान्धसूरभ्यैच्छन्तमिन्द्रं उपर्युपर्यत्यक्रामुर्थसोऽब्रवीत्को
मायमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं दुर्गं हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं
दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीदुर्गं वै हन्तावोचथा वराहोऽयं

वांममोषः (२१)

सप्तानां गिरीणां परस्ताद्वित्तं वेद्यमसुराणां विभर्ति तं जहि
यदि दुर्गे हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्घृष्टं सप्त गिरीभित्वा
तमंहन्थ्सोऽब्रवीदुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो
यज्ञ एव यज्ञमाहरुद्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्तु तदेकं वेद्यै
वेदित्वमसुराणाम् (२२)

वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावदेवानान्ते देवा
अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति कियद्वा दास्याम् इति यावदियः
सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दुत्तेति स इन्द्रः सलावृकी
रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामुत्तदिमामविन्दन्तु यदिमामविन्दन्तु
तद्वेद्यै वेदित्वम् (२३)

सा वा इयः सर्वैव वेदिरियति शक्ष्यामीति त्वा अवमायं
यजन्ते त्रिशत्पदानि पश्चात्तिरश्ची भवति षट्ट्रिशत्प्राची
चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्ची दशादश सं पद्यन्ते दशाक्षरा
विराङ्गन्न विराङ्गिराजैवान्नाद्यमव रुन्ध उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं
तदपं हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परां भवन्ति बुरुहिः स्तृणाति
तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरं बुरुहिष्ठ उत्तरबुरुहिः स्तृणाति
प्रजा वै बुरुहिर्यजमान उत्तरबुरुहिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं
करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरः॥ (२४)

रुचे वाममोषे वैदित्वमसुराणां वैदित्वं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च॥५॥ [४]

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिंशते यद्वादेश
साहस्योपसदः स्युस्तिस्तोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र
एव साहस्योपसदो द्वादेशाहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाथो सलोम
क्रियते वथ्मस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकुङ्ग स्तनं व्रतमुपैत्यथ
द्वावथ त्रीनथं चतुरं एतद्वै (२५)

क्षुरपविनामं व्रतं येन प्र जातान्नातुव्यान्तुदत्ते
प्रति जनिष्यमाणानथो कर्नीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्ने
स्तनान्व्रतमुपैत्यथ त्रीनथं द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नामं व्रतं
तपस्य एव सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयो पुशुभिर्यवाग् राजन्यस्य
व्रतं कूरेव वै यवाग् कूर इव (२६)

राजन्यो वज्रस्य रूपं समृद्ध्या आमिक्षा वैश्यंस्य पाकयज्ञस्य
रूपं पुष्ट्यै पयो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः
पय आत्मन्धत्तेऽथो पयसा वै गर्भ वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष
यद्विक्षितो यदेस्य पयो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति त्रिव्रतो वै
मनुरासीद्विव्रता असुरा एकव्रताः (२७)

देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोऽव्रतमासीत्पाकयज्ञस्य
रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायं चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं
ततस्ते पराभवन्मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततस्तेऽभवन्मध्यसुवर्गं
लोकमायन् यदेस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतं भवति मध्यतो

वा अन्नेन भुजते मध्यत एव तदूर्जं धते भ्रातृव्याभिभूत्यै
भवत्यात्मना" (२८)

पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यद्दीक्षितो
योनिर्दीक्षितविमितं यद्दीक्षितो दीक्षितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः
स्कन्दति ताद्वगेव तत्र प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथायैष वै
व्याघः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्दीक्षितः प्रवसेथ्स एनमीश्वरो-
जनूत्थाय हन्तोर्न प्रवस्तव्यमात्मनो गुस्यै दीक्षिणतः शय एतद्वै
यजमानस्यायतनं इ स्व एवायतने शयेऽग्निमन्भ्यावृत्य शये देवता-
एव युजमन्भ्यावृत्य शये॥ (२९)

एतद्वै कूर इवैकंब्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥५॥ [५]

पुरोहिविषि देवयज्ञने याजयेद्यां कामयेतोपैनुमुत्तरो यज्ञो
नमेदभि सुवर्गं लोकं जयेदित्येतद्वै पुरोहिविर्देवयज्ञनं यस्य होता०
प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि विपश्यत्युपैनुमुत्तरो यज्ञो
नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते देवयज्ञने याजयेद्वातृव्यवन्तं
पन्था० वाधिस्पृशयैत्कर्त वा यावन्नान्से यातवै (३०)

न रथायैतद्वा आसं देवयज्ञनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनं
भ्रातृव्य आप्नोत्येकोन्नते देवयज्ञने याजयेत्पशुकाममेकोन्नताद्वै
देवयज्ञनादङ्गिरसः पशूनसृजन्तान्तरा संदोहविर्धने उन्नतं
स्यादेतद्वा एकोन्नतं देवयज्ञनं पशुमानेव भवति अन्नते
देवयज्ञने याजयेत्पशुवर्गकामच्युन्नताद्वै देवयज्ञनादङ्गिरसः सुवर्गं

लोकमायन्नतुराहंवनीयं च हविर्धानं च (३१)

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धानं च सदशान्तरा सदश्च
गारहंपत्यं चैतद्वै अन्नतं देवयज्ञं सुवर्गमेव लोकमेति
प्रतिष्ठिते देवयज्ञने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं देवयज्ञं
यथसुर्वतः समं प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याऽन्या ओषधयो व्यतिषक्ताः
स्युस्तद्याजयेत्पुशुकाममेतद्वै पंशुनां रूपं रूपेणैवास्मै
पुशून् (३२)

अवं रुचे पशुमानेव भवति निरकृतिगृहीते देवयज्ञने
याजयेद्यां कामयेत् निरकृत्यास्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वै
निरकृतिगृहीतं देवयज्ञं यथसदृशयै सत्यां ऋक्षनिरकृत्यैवास्य
यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते देवयज्ञने याजयेद्यावृत्कामं यं पात्रे वा
तल्पे वा मीमांसेरन्प्राचीनंमाहवनीयात्रवृण्डं स्यात्प्रतीचीनं
गारहंपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयज्ञं वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तते
नैनं पात्रे न तल्पे मीमांसन्ते कार्यं देवयज्ञने याजयेद्भूतिकामं
कार्यं वै पुरुषो भवत्येव॥ (३३)

यात्रै हविर्धानंश्च पुशून्याप्मनाऽषाढश च॥४॥ [६]

तेभ्य उत्तरवेदिः सिद्धी ही रूपं कृत्वोभयानन्तरापुक्रम्यातिष्ठते
देवा अमन्यन्त यत्तरान् वा इयमुपावर्थ्यति त इदं भविष्यन्तीति
तामुपामन्त्रयन्त साब्रवद्वरं वृणे सर्वान्मया कामान्व्यशजवथं पूर्वा

तु मा॒उग्नेराहु॑तिरश्ववता॒ इति॒ तस्मा॑दुत्तरवेदिं॒ पूर्वा॑मुग्नेर्व्याघा॑रयन्ति॒
वारे॑वृत्तु॒ ह्य॑स्यै॒ शम्यंया॑ परि॑ मिमीते॑ (३४)

मात्रैवास्यै॒ साऽथो॑ युक्तेनैव॒ युक्तमवं॑ रुन्धे॑ वित्तायनी॑
मे॒ऽसीत्याह॑ वित्ता॑ ह्यैना॑नाव॑त्तिक्तायनी॑ मे॒ऽसीत्याह॑ तिक्तान्॑
ह्यैना॑नावदवंतान्मा॑ नाथि॑तमित्याह॑ नाथितान्॑ ह्यैना॑नावदवंतान्मा॑
व्यथि॑तमित्याह॑ व्यथि॑तान्॑ ह्यैना॑नाव॑द्विदेरुग्निर्भो॑ नामं॑ (३५)

अग्ने॑ अङ्गिरः॑ इति॑ त्रिरहरति॑ य॑ ए॒वैषु॑ लोकेष्वग्न्यस्तानेवावं॑
रुन्धे॑ तूष्णी॑ च॑तुर्थ॒ हर॑त्यनिरुक्तमेवावं॑ रुन्धे॑ सि॒ऽहीरंसि॑
महिषीर॑सीत्याह॑ सि॒ऽहीर॑ह्यैषा॑ रूपं॑ कृत्वोभयांनन्तरापुकम्यातिष्ठदुरु॑
प्रथस्वोरु॑ ते॑ यज्ञपतिः॑ प्रथतामित्याह॑ यजमानमेव॑ प्रजया॑ पशुभिः॑
प्रथयति॑ ध्रुवा॑ (३६)

असीति॑ सः॑ हन्ति॑ धृत्यै॑ देवेभ्यः॑ शुन्धस्व॑ देवेभ्यः॑
शुभ्मस्वेत्यवं॑ चोक्षति॑ प्रचं॑ किरति॑ शुच्चाँ॑ इन्द्रघोषस्त्वा॑ वसुभिः॑
पुरस्ताँत्पात्वित्याह॑ दिग्भ्य॑ ए॒वैनां॑ प्रोक्षति॑ देवां॑ श्वेदुत्तरवेदिरुपावंवर्ती॑हि॑
वि॑ जयामहा॑ इत्यसुरा॑ वज्रमुद्यत्य॑ देवानुभ्यायन्तु॑ तानिन्द्रघोषो॑
वसुभिः॑ पुरस्ताँदप॑ (३७)

अनुदत्॑ मनो॑जवाः॑ पितृभिर्दक्षिणतः॑ प्रचेता॑ रुद्रैः॑
पश्चाद्विश्वकर्मादित्यैरुत्तरतो॑ यदेवमुत्तरवेदिं॑ प्रोक्षति॑ दिग्भ्य॑
ए॒व॑ तद्यजमानो॑ भ्रातृव्यान्प्रणुदत्॑ इन्द्रो॑ यर्तान्नसालावृकेभ्यः॑

प्रायं च्छुत्तान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत्
तद्वक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र कूरं तत्तेन शमयति यं
द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (३८)

मिर्मीते नामं ध्युवाऽपं शुचा त्रीणि च॥५॥ [७]

सोत्तरवेदिरब्रवीम्सर्वान्मया कामान्व्यशजवथेति ते
देवा अकामयन्तासुरान्नातृव्यानभि भवेमेति तैऽजुहवुः
सिंहीरसि सपलसाही स्वाहेति तैऽसुरान्नातृव्यानभ्यभवन्ते-
ऽसुरान्नातृव्यानभिभूयाकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः
सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां
वित्त्वा (३९)

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि
रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशूनविन्दन्त ते पशून् वित्त्वा-
ऽकामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरस्यादित्यवनिः
स्वाहेति त इमां प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमां प्रतिष्ठां वित्त्वाकामयन्त
देवता आशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सिंहीरस्या वह
देवान्देवयते (४०)

यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपायन्यश्च कृत्वो
व्याघारयति पश्चाक्षरा पङ्किः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवावरुन्धेऽक्षण्या
व्याघारयति तस्मादक्षण्या पश्वोऽङ्गानि प्रहरन्ति प्रतिष्ठित्यै
भूतेभ्यस्त्वेति सुचुमुद्भूताति य एव देवा भूतास्तेषान्तद्वाग्धेयन्तानेव

तेन प्रीणाति पौतुं द्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम् (४१)

लोकानां विधृत्या अग्रेस्ययो ज्यायाऽसो भ्रातरं आसन्ते
देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽग्निरविभेदित्थं वाव स्य
आर्तिमारिष्यतीति स निलायत स यां वनस्पतिष्ववसन्तां पूतुं द्रौ
यामोषधीषु ताऽ सुंगन्धितेजन्ते यां पुशुषु तां पेत्वस्यान्तुरा शङ्के
तं देवताः प्रैषमैच्छुन्तमन्विन्दन्तमंब्रुवन् (४२)

उपं न आ वर्तस्व हव्यं नो वुहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणे यदेव
गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातुणां भागधेयमसदिति
तस्माद्यद् गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषान्तद्वाग्धेयं
तानेव तेन प्रीणाति सौऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वं भ्रातरः
प्रामैषतास्थानि शातया इति स यानि (४३)

अस्थान्यशातयत तत्पूतुद्वभवद्यन्माऽसमुपमृतं तद्वल्लुलु
यदेतान्सम्भारान्सम्भरत्यग्निमेव तथसम्भरत्यग्नेः पुरीषमसीत्याहुग्नेर
यथसम्भारा अथो खल्वाहुरेते वावैनं ते भ्रातरः परि शेरे यत्पौतुं द्रवाः
परिधय इति॥ (४४)

विच्चा दैवयुत एषामंब्रुवन् यानि चतुंशत्वारिंशत्त्वा ॥ ६ ॥ [८]

बद्धमवं स्यति वरुणपाशादेवैने मुश्चति प्र णैनेक्ति मेघ्ये एवैने
करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धन्ते प्र वर्तयति सवितृप्रसूत
एवैने प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बद्धो यदक्षः स

यदुथ्सर्जेद्यजंमानस्य गृहानुभ्युथ्सर्जेथ्सुवागदेव दुर्याः आ वुदेत्याह
गृहा वै दुर्याः शान्त्यै पत्नी (४५)

उपांनक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रं मित्रत्वाय यद्वै पत्नी
युज्ञस्य कुरोति मिथुनं तदथो पत्निया एवैष युज्ञस्यान्वारम्भो-
जनवच्छित्यै वर्त्मना वा अन्वित्य युज्ञ रक्षा॑सि जिघा॑सन्ति
वैष्णवीभ्यामृग्भ्यां वर्त्मनोर्जुहोति युज्ञो वै विष्णुर्युज्ञादेव रक्षा॑स्यपं
हन्ति यदध्वर्युरनुग्रावाहुतिञ्चुहयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षा॑सि युज्ञ
हन्युः (४६)

हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति
न युज्ञ रक्षा॑सि ग्रन्ति प्राची प्रेतमध्वरं कुल्पयन्ती इत्याह
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयत्यत्र रमेथां वर्ष्मन्पृथिव्या इत्याह वर्ष्म
ह्यैतत्पृथिव्या यद्वैवयजन्तुः शिरो वा एतद्युज्ञस्य यद्विविर्धनन्दिवो
वा विष्णवुत वा पृथिव्याः (४७)

इत्याशीर्पदयुर्चारा दक्षिणस्य हविर्धनस्य मेर्थो नि हन्ति
शीर्षत एव युज्ञस्य यजमान आशिषोऽवं रुन्धे दुण्डो वा
औपरस्तृतीयस्य हविर्धनस्य वषट्कारेणाक्षमच्छन्दनतृतीय
छुदिरहविर्धनयोरुदाहियते तृतीयस्य हविर्धनस्यावरुच्छै शिरो वा
एतद्युज्ञस्य यद्विविर्धनविष्णों रुराटमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याह
तस्मादेतावद्धा शिरो विष्णूतं विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह

वैष्णवः हि देवताया हविर्धनं यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रंथीयाद्यत्तं न
विंस्तु सयेदमेहेनाध्वर्युः प्रमायेत् तस्माथ्स विस्तस्यः॥ (४८)

पर्वी हनुर्वा पृथिव्या विष्यूतं विष्णोः पद्मांशतिश्च॥४॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभ्रिमा दत्ते प्रसूत्या
अश्विनोऽबहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानांमध्वर्यू आस्तां पूष्णो
हस्तांभ्यामित्याहू यत्यै वज्रं इव वा एषा यदभ्रिभ्रिरसि
नारिरसीत्याहू शान्त्यै काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाः सि
जिघाः सन्ति परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातयु इत्याहू
रक्षसामपंहत्यै (४९)

इदम् रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं
चं वृयं द्विष्म इत्याहू द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं
द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा
पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनाल्लोकेभ्यः प्रोक्षति पुरस्तादुर्वाचीं प्रोक्षति
तस्मात् (५०)

पुरस्तादुर्वाचीं मनुष्यां ऊर्जमुप जीवन्ति कूरमिव वा
एतत्करोति यत्खनन्त्युपोऽवं नयति शान्त्यै यवं मतीरवं नयत्यूर्गवै
यवं ऊर्गुदुम्बरं ऊर्जेवोर्जः समर्धयति यजमानेनु समितौदुम्बरी
भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति पितृणा ः
सदनम् सीति बुरुहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्यम् (५१)

ह्येतद्यन्निखांतं यद्वरुहिरनवस्तीर्य मिनुयात्पिंतुदेवत्या
निखांता स्याद्वरुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनां मिनोत्यथो
स्वारुहंमेवैनांक्षणोत्युद्विवङ्गं स्तभानान्तरिक्षं पृष्ठेत्याहैषां लोकानां
विधृत्यै द्युतानस्त्वां मारुतो मिनोत्वित्याह द्युतानो ह स्म वै
मारुतो देवानामौदुम्बरो मिनोति तेनैव (५२)

एनां मिनोति ब्रह्मवर्णिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायुजुरेवैतद्
घृतेन द्यावापृथिवी आ पृष्ठेथामित्योदुम्बर्या जुहोति द्यावा-
पृथिवी एव रसेनानक्त्यान्तमन्ववस्त्रावयत्यान्तमेव यजमानं
तेजसाऽनक्त्यैन्द्रमसीति छुदिरधि नि दंधात्यैन्द्रः हि देवतंया
सदो विश्वजुनस्य छायेत्याह विश्वजुनस्य ह्येषा छाया यथ्मदो
नवंछदि (५३)

तेजस्कामस्य मिनुयात् त्रिवृता स्तोमेन सम्मितं तेजस्त्रिवृत्-
तेजस्व्येव भवत्येकादशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं
त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो
वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजा-
पतिः प्रजापतेरास्या एकंविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः
स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं वै सदु ऊर्जुदुम्बरो मध्यत
औदुम्बरो मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्ज दधाति तस्मात् (५४)

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि
छदीर्षि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति

यजंमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजंमानोऽयंजमानादुत्तरो-
अन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उपं जीवन्ति परि-
त्वा गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य
ध्रुवमसीत्याहैन्द्रं हि देवतया सदो यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रंथीयाद्यतं
न विस्तुःसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्माथ्म विस्त्रस्यः॥ (५)

अपहत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनैव नवच्छिदि तस्माथ्मदः पञ्चदश च॥७॥ [१०]

शिरो वा एतद्यजस्य यद्धविर्धनं प्राणा उपरवा हविर्धने-
खायन्ते तस्माच्छीरूषन्प्राणा अधस्तोत्खायन्ते तस्मादधस्तच्छीर्ष्यः
प्राणा रक्षोहणो वलगृहनो वैष्णवान्खनामीत्याह वैष्णवा
हि देवतयोपरवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु
वलुगान्ध्रेखनन्तान्बाहुमात्रेऽन्विन्दन्तस्माद्वाहुमात्राः खायन्त
इदमुहं तं वलुगमुद्धपामि (५६)

यं नः समानो यमसमानो निचुखानेत्याहु द्वौ वाव
पुरुषौ यश्वैव समानो यश्वासमानो यमेवास्मै तौ वलुगं
निखनतस्तमेवोद्धृपति सं तृणत्ति तस्माथ्मसन्तुणा अन्तरुतः प्राणा
न सम्भिनत्ति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽवं नयति तस्मादद्र्दा
अन्तरुतः प्राणा यवंमतीरवं नयति (५७)

ऊर्गवं यवं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति बुरुहिरवं
स्तृणात्ति तस्माल्लोमुशा अन्तरुतः प्राणा आज्येन् व्याघारर्यति तेजो-

वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजों दधाति हनुं वा एते
यज्ञस्य यदधिष्वर्णे न सं तृणत्यसन्तृणे हि हनुं अथो खलुं
दीर्घसोमे सन्तृद्ये धृत्ये शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विर्धानम् (५८)

प्राणा उपरवा हनुं अधिष्वर्णे जिह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता
मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिरुदरः सदौ यदा खलु वै जिह्वां
दथस्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति
तस्माद्विर्धाने चर्मन्त्रधि ग्रावभिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा प्रत्यशं
पुरेत्य सदसि भक्षयन्ति यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहुं वेदं दुह
एवैनांमियं वै विराद्वस्यै त्वक्लर्मोधोऽधिष्वर्णे स्तनो उपरवा ग्रावाणो
वृथ्सा क्रत्विजो दुहन्ति सोमः पयो य एवं वेदं दुह एवैनांम्॥ (५९)

त्रृपामि यवंमतीरवं नयति हविर्धानमेव त्रयोविशतिश्च॥४॥ [११]

यदुभौ देवासुरा मिथस्तेषां सुवर्गं यद्वा अर्नीशानः पुरोहविषि तेष्यः सोत्तरवेदिर्बुद्धं देवस्याभिः
शिरो वा एकादशा॥१॥

यदुभावित्याह देवानां यज्ञो देवेष्यो न रथाय यजमानाय पुरस्तादुवाचीन्नवंपश्चाशत्॥५॥
यदुभौ दुह एवैनांम्॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥६-२॥

 generated on **December 25, 2025**

Downloaded from

 <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits